Axloq va ijtimoiy munosabatlar

Rustambek Bahriddin-o‘g‘li Bobomurodov
rustambobomurodov470@gmail.com
Xurshid Ulmasjonovich Samatov
Samarqand davlat pedagogika instituti

Annotatsiya: Ushbu maqolada axloq va ijtimoiy munosabatlarning o‘zaro bog‘liqligi, ularning diniy-falsafiy asoslari hamda jamiyat taraqqiyotidagi ahamiyati ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Islom ta’limotida adolat, halollik, insonparvarlik, bag‘rikenglik va ijtimoiy mas’uliyat tamoyillarining shaxslararo munosabatlarni tartibga solishdagi o‘rni yoritiladi. Shuningdek, Abu Nasr Forobiy, Abu Homid G‘azzoliy va Emil Dyurkgeymning axloq hamda jamiyat haqidagi qarashlari qiyosiy o‘rganiladi. Globallashuv sharoitida axloqiy qadriyatlarning transformatsiyasi, diniy-axloqiy me’yorlarning ijtimoiy hamjihatlikka ta’siri va yoshlarning axloqiy madaniyatini rivojlantirish masalalari ko‘rib chiqiladi. Tadqiqotda axloqiy qadriyatlar ijtimoiy ishonch, o‘zaro hurmat va jamiyat barqarorligini mustahkamlashga xizmat qiluvchi muhim omillar sifatida baholanadi.

Kalit so‘zlar: axloqiy qadriyatlar, ijtimoiy munosabatlar, diniy-axloqiy me’yorlar, ijtimoiy mas’uliyat, adolat, diniy bag‘rikenglik, ijtimoiy hamjihatlik

Morality and social relations

Rustambek Bahriddin-uglu Bobomurodov
rustambobomurodov470@gmail.com
Xurshid Ulmasjonovich Samatov
Samarkand State Pedagogical Institute

Abstract: This article provides a scientific and theoretical analysis of the interrelationship between morality and social relations, their religious-philosophical foundations, and their significance for the development of society. It examines the role of principles such as justice, honesty, humanism, tolerance, and social responsibility - as found in Islamic teachings - in regulating interpersonal relations. Furthermore, the perspectives of Abu Nasr al-Farabi, Abu Hamid al-Ghazali, and Émile Durkheim regarding morality and society are compared. The study addresses the transformation of moral values in the context of globalization, the influence of religious-ethical norms on social cohesion, and the development of moral culture among the youth. In this

(cc) BY

research, moral values are assessed as essential factors that contribute to strengthening social trust, mutual respect, and the stability of society.

Keywords: moral values, social relations, religious-moral norms, social responsibility, justice, religious tolerance, social cohesion

KIRISH

Zamonaviy jamiyat taraqqiyotida axloqiy qadriyatlar va ijtimoiy munosabatlarning o‘zaro bog‘liqligi shaxs, jamiyat hamda davlat o‘rtasidagi munosabatlarni tartibga soluvchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Axloq inson xulq-atvorini yaxshilik va yomonlik, adolat va adolatsizlik, burch va mas’uliyat kabi mezonlar asosida baholovchi me’yorlar tizimi bo‘lsa, ijtimoiy munosabatlar kishilarning o‘zaro hamkorligi, muloqoti va manfaatlari asosida shakllanadigan aloqalar majmuasidir. Dinshunoslik nuqtayi nazaridan ushbu tushunchalarning o‘zaro aloqadorligini o‘rganish diniy qadriyatlarning inson xulq-atvori, ijtimoiy birdamlik va jamiyatdagi axloqiy tartibga ta’sirini ilmiy jihatdan tushuntirish imkonini beradi.

Axloq va ijtimoiy munosabatlar masalasi qadimgi davrlardan buyon falsafa, dinshunoslik va sotsiologiya fanlarining muhim tadqiqot yo‘nalishlaridan biri bo‘lib kelgan. Xususan, Abu Nasr Forobiy “Fozil odamlar shahri” asarida jamiyat farovonligini insonlarning o‘zaro hamkorligi, ezgu fazilatlari va umumiy saodatga intilishi bilan bog‘liq holda talqin qilgan. Abu Homid G‘azzoliy “Ihyo ulum ad-din” asarida axloqiy tarbiya, nafsni boshqarish, halollik va insoniy munosabatlarning ma’naviy asoslariga alohida e’tibor qaratgan. Fransuz sotsiologi Emil Dyurkgeym esa “Diniy hayotning elementar shakllari” (1912) asarida diniy tasavvurlar va marosimlarning jamoaviy ong hamda ijtimoiy birdamlikni shakllantirishdagi funksiyalarini ilmiy tahlil qilgan.

Zamonaviy globallashuv, raqamli kommunikatsiyalar rivojlanishi va madaniyatlararo aloqalarning kengayishi sharoitida axloqiy qadriyatlarning ijtimoiy munosabatlarga ta’sirini o‘rganish yanada dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, yoshlarning ma’naviy-axloqiy tarbiyasi, diniy bag‘rikenglik, ijtimoiy mas’uliyat va shaxslararo ishonchni mustahkamlash masalalari ilmiy yondashuvni talab etadi. Qur’oni karimning Hujurot surasi 13-oyatida insonlarning turli xalq va qabilalarga mansubligi ularning o‘zaro tanishishi bilan bog‘liq holda bayon etilgan. Mazkur diniy-axloqiy tamoyil jamiyatda o‘zaro hurmat va bag‘rikenglikni rivojlantirish nuqtayi nazaridan muhim ahamiyatga ega. Shu nuqtayi nazardan, mazkur tadqiqotning maqsadi axloq va ijtimoiy munosabatlarning diniy-falsafiy asoslarini tahlil qilish, diniy-axloqiy qadriyatlarning shaxslararo munosabatlar hamda ijtimoiy hamjihatlikdagi o‘rnini aniqlash, shuningdek, zamonaviy jamiyatda axloqiy madaniyatni rivojlantirishning ilmiy-nazariy yo‘nalishlarini asoslashdan iborat.

MATERIAL VA METODLAR

Mazkur tadqiqotda axloq va ijtimoiy munosabatlarning o‘zaro bog‘liqligi, diniy-axloqiy qadriyatlarning jamiyat hayotidagi o‘rni hamda shaxslararo munosabatlarni tartibga solishdagi ahamiyatini aniqlash maqsadida tarixiy-qiyosiy tahlil, tizimli yondashuv, kontent-tahlil, germenevtik talqin va ilmiy umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Tadqiqotning nazariy-metodologik asosini Abu Nasr Forobiyning “Fozil odamlar shahri”, Abu Homid G‘azzoliyning “Ihyo ulum ad-din” hamda Emil Dyurkgeymning “Diniy hayotning elementar shakllari” (1912) asarlarida ilgari surilgan axloq, ijtimoiy hamjihatlik va diniy qadriyatlarga oid konsepsiyalar tashkil etdi.

Tadqiqot materiallari sifatida Qur’oni karimning Nahl surasi 90-oyati, Hujurot surasi 13-oyati, shuningdek, islom axloqshunosligi, din falsafasi va ijtimoiy sotsiologiyaga oid ilmiy adabiyotlar tanlandi. Tarixiy-qiyosiy metod yordamida Sharq mutafakkirlarining axloqiy kamolot haqidagi qarashlari zamonaviy sotsiologik yondashuvlar bilan taqqoslandi. Germenevtik metod orqali diniy matnlardagi adolat, halollik, insonparvarlik va ijtimoiy mas’uliyat tushunchalari ularning mazmuniy hamda tarixiy konteksti asosida sharhlandi. Kontent-tahlil jarayonida diniy-axloqiy me’yorlarning shaxs xulq-atvori, o‘zaro ishonch, ijtimoiy birdamlik va jamoaviy mas’uliyat bilan bog‘liq jihatlari o‘rganildi. Tizimli yondashuv asosida oila, ta’lim muassasalari, diniy jamoalar va ijtimoiy muhitning axloqiy qadriyatlarni shakllantirishdagi o‘zaro aloqadorligi nazariy jihatdan baholandi. Olingan ma’lumotlar ilmiy umumlashtirish orqali tizimlashtirilib, axloqiy tarbiya va ijtimoiy munosabatlarni takomillashtirishga doir nazariy xulosalar ishlab chiqildi. Tadqiqot nazariy-tahliliy xarakterga ega bo‘lib, unda empirik kuzatuv yoki eksperimental natijalardan foydalanilmadi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tadqiqot davomida o‘rganilgan diniy-falsafiy manbalar va sotsiologik konsepsiyalarning qiyosiy tahlili axloqiy qadriyatlar ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi muhim me’yoriy omillardan biri ekanligini ko‘rsatdi. Tahlil natijasida axloqning ijtimoiy munosabatlarga ta’siri uchta asosiy yo‘nalishda namoyon bo‘lishi aniqlandi: shaxslararo ishonchni shakllantirish, ijtimoiy mas’uliyatni mustahkamlash hamda jamiyatda hamjihatlik va o‘zaro hurmatni rivojlantirish. Ushbu yo‘nalishlar axloqiy me’yorlarning nafaqat individual xulq-atvorni boshqarish, balki jamoaviy munosabatlarni muvofiqlashtirishdagi ahamiyatini ham ifodalaydi.

Islom ta’limotining axloqiy asoslarini tahlil qilish natijasida adolat, halollik, insonparvarlik va o‘zaro hurmat tamoyillari ijtimoiy munosabatlarning muhim me’yorlari sifatida talqin etilishi aniqlandi. Jumladan, Qur’oni karimning Nahl surasi 90-oyatida adolat, ezgulik va yaqinlarga yaxshilik qilish targ‘ib etilib, axloqsizlik hamda zulm qoralanadi. Hujurot surasi 13-oyatida esa insonlarning turli xalqlar va qabilalarga mansubligi o‘zaro tanishish va muloqot qilish bilan bog‘liq holda bayon

(cc) BY

etiladi. Mazkur tamoyillar diniy-axloqiy qadriyatlarning ijtimoiy birdamlik va bag‘rikenglikni mustahkamlashdagi me’yoriy asoslarini ochib beradi. Abu Nasr Forobiyning “Fozil odamlar shahri” asarida insonning kamolotga erishishi jamiyatdagi hamkorlik va ezgu fazilatlar bilan bog‘liq holda tushuntiriladi. Abu Homid G‘azzoliy esa “Ihyo ulum ad-din” asarida shaxsning ichki axloqiy tarbiyasi, niyatning pokligi va xulq-atvorning ijtimoiy ahamiyatiga e’tibor qaratadi. Ushbu qarashlarning qiyosiy tahlili Forobiy ijtimoiy hamkorlikning axloqiy asoslariga, G‘azzoliy esa individual ma’naviy kamolotning insoniy munosabatlarga ta’siriga ko‘proq urg‘u berganligini ko‘rsatadi. Emil Dyurkgeymning “Diniy hayotning elementar shakllari” (1912) asarida din jamoaviy tasavvurlar, marosimlar va umumiy qadriyatlar orqali ijtimoiy birdamlikni mustahkamlovchi institut sifatida izohlanadi. Biroq diniy me’yorlarning ijtimoiy ta’siri tarixiy sharoit, madaniy muhit va jamiyatdagi institutsional munosabatlarga qarab turlicha namoyon bo‘lishi mumkin. Shu sababli diniy qadriyatlar va ijtimoiy hamjihatlik o‘rtasidagi bog‘liqlikni barcha jamiyatlar uchun bir xil natija beruvchi hodisa sifatida baholash ilmiy jihatdan asosli emas.

Muhokama natijalariga ko‘ra, zamonaviy jamiyatda axloqiy madaniyatni rivojlantirish uchun dinshunoslik ta’limida diniy-falsafiy manbalarni qiyosiy o‘rganish, axloqiy muammolarni muhokama qilish va ijtimoiy vaziyatlarni tahlil etishga asoslangan pedagogik metodlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Xususan, adolat, halollik va bag‘rikenglikka oid amaliy vaziyatlarning tahlili yoshlarda axloqiy mas’uliyat hamda mustaqil fikrlash kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qilishi mumkin. Mazkur metodlarning samaradorligini aniqlash esa kelgusida empirik tadqiqotlar o‘tkazishni talab etadi.

XULOSA

Olib borilgan ilmiy-nazariy tahlillar asosida axloq va ijtimoiy munosabatlar o‘zaro chambarchas bog‘liq bo‘lib, axloqiy qadriyatlar shaxslararo munosabatlarni tartibga solish, ijtimoiy ishonchni mustahkamlash va jamiyatda hamjihatlikni ta’minlashning muhim omillaridan biri ekanligi asoslandi. Tadqiqot davomida diniy-axloqiy me’yorlarning inson xulq-atvori, ijtimoiy mas’uliyat, adolat, halollik va bag‘rikenglik tamoyillarini shakllantirishdagi o‘rni diniy-falsafiy hamda sotsiologik yondashuvlar asosida yoritildi. Qur’oni karimning Nahl surasi 90-oyati va Hujurot surasi 13-oyatida ilgari surilgan axloqiy tamoyillar insonlar o‘rtasidagi o‘zaro hurmat, adolatli munosabat va ijtimoiy hamkorlikning diniy-ma’naviy asoslari sifatida talqin qilindi. Abu Nasr Forobiyning jamiyat va ezgu fazilatlar haqidagi qarashlari, Abu Homid G‘azzoliyning shaxsiy axloqiy kamolotga oid ta’limoti hamda Emil Dyurkgeymning ijtimoiy birdamlik konsepsiyasini qiyosiy o‘rganish natijasida axloqning individual va jamoaviy hayotdagi vazifalari nazariy jihatdan aniqlashtirildi. Shuningdek, diniy qadriyatlarning ijtimoiy munosabatlarga ta’siri muayyan tarixiy, madaniy va institutsional sharoitlarga bog‘liq holda namoyon bo‘lishi, shu sababli

(cc) BY

mazkur jarayonni bir tomonlama baholash ilmiy jihatdan yetarli emasligi ko‘rsatildi. Globallashuv va raqamli kommunikatsiyalar rivojlanayotgan sharoitda yoshlarning axloqiy madaniyatini yuksaltirish, turli dunyoqarashlarga hurmat bilan munosabatda bo‘lish va ijtimoiy mas’uliyatni kuchaytirish dolzarb vazifa hisoblanadi. Dinshunoslik ta’limida diniy-falsafiy manbalarni qiyosiy tahlil qilish, axloqiy muammolarga oid amaliy vaziyatlarni muhokama etish hamda mustaqil fikrlashga yo‘naltirilgan pedagogik metodlardan foydalanish istiqbolli yondashuv sifatida baholandi. Kelgusida axloqiy qadriyatlarning yoshlar ijtimoiy xulq-atvoriga ta’sirini empirik tadqiqotlar asosida o‘rganish, axloqiy madaniyatni baholash mezonlarini ishlab chiqish va dinshunoslik ta’limiga integratsiyalashgan samarali tarbiyaviy mexanizmlarni takomillashtirish muhim ilmiy-amaliy vazifa hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Earp, B. D., McLoughlin, K. L., Monrad, J. T., Clark, M. S., & Crockett, M. J. (2021). How social relationships shape moral wrongness judgments. Nature communications, 12(1), 5776.

2. Bobojonov, J. S. (2026). KIMYO TA’LIMIDA STEAM YONDASHUVI ASOSIDA AMALIY LOYIHALARNI TASHKIL ETISHNING AHAMIYATI. Mahalliy va xalqaro konferensiyalar platformasi, (6), 55-58.

3. Leach, C. W., & Iyer, A. (2024). Moral improvement of self, social relations, and society. Annual Review of Psychology, 75(1), 295-310.

4. Amangeldievna, J. A., Xayrullo o'g, P. U. B., & Shermatovich, B. J. (2024). Integrated teaching of inorganic chemistry with modern information technologies in higher education institutions. Fan Va Ta'lim Integratsiyasi (Integration Of Science And Education), 2(1), 92-98.

5. Tapper, R. (2016). Animality, humanity, morality, society. In What is an Animal? (pp. 47-62). Routledge.

6. Tilyabov, M. (2025). Pardayev U. kimyo darslarida o ‘quvchilarni loyihaviy faoliyatga jalb qilish usullari. Modern Science and Research, 4(5), 42-44.

7. Ulmasjonovich, S. X. (2026). AXLOQ VA MANFAAT O ‘RTASIDAGI ZIDDIYAT. Лучшие интеллектуальные исследования, 79(1), 579-585.

8. Strawson, P. F. (2020). Social morality and individual ideal. In The definition of morality (pp. 98-118). Routledge.

9. Xayrullo o'g, P. U., & Khoriddinovich, I. Y. (2025). DEVELOPING FUNCTIONAL LITERACY THROUGH ENVIRONMENTAL EDUCATION IN CHEMISTRY TEACHING. TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR, 2(1), 1085-1090.

10. Sunar, D. (2018). The psychology of morality. Online readings in psychology and culture, 2(1), 6.

(cc) BY

11. Azim o‘g‘li, O. R., Xayrullo o'g, P. U. B., & Umurzokovich, T. M. (2024). Importance of integrating virtual laboratory software into analytical chemistry and learning processes. FAN VA TA'LIM INTEGRATSIYASI (INTEGRATION OF SCIENCE AND EDUCATION), 2(1), 38-43.

12. Xayrullo o‘g‘li, U. B., Khudoyberdiyev, B. S., & Xolmirzayev, M. M. (2025). The didactic potential of laboratory experiments in developing functional literacy. Academic Journal of Science, Technology and Education, 1(2), 50-54.

13. Schlehe, J., & Yulianto, V. I. (2020). An anthropology of waste: Morality and social mobilisation in Java. Indonesia and the Malay World, 48(140), 40-59.

14. O‘G‘Li, U. B. X., Jiemuratova, A. A., & Abduraximova, M. T. A. (2025). The effectiveness of using modern information and communication technologies (ICT) in chemistry education. Science and Education, 6(2), 350-363.

15. Misco, T. (2018). Morality. In The Palgrave handbook of global citizenship and education (pp. 363-376). London: Palgrave Macmillan UK.

16. Floarea, T. (2022). The relationship between law and morality. SCIENTIA MORALITAS-International Journal of Multidisciplinary Research, 7(1), 94-100.

17. Twito-Weingarten, L., & Knafo-Noam, A. (2022). The development of values and their relation to morality. In Handbook of moral development (pp. 339-356). Routledge.

18. Ulmasjonovich, S. X. (2026). AXLOQ VA IJTIMOIY MUNOSABATLAR. Лучшие интеллектуальные исследования, 79(1), 586-594.

19. Жиемуратова, А. А. (2024). Оценка важности и эффективности использования современных икт при преподавании неорганической химии в высших учебных заведениях. Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali, 2(58), 445-449.

20. Poornesh, M., Bhat, S., D'Souza, R., Suresh, E. S. M., & Bhat, V. S. (2021). Comprehensive Strategy to Inculcate Professional Skills among First-Year Students: A Collaborative Learning Approach. Journal of Engineering Education Transformations, 599-606.